

Геннадій Корольов

кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник,
відділ Української революції (1917–1921 рр.),
Інститут історії України НАН України
(м. Київ, Україна), hennadiikorolev@gmail.com

«ФОРДГЕМСЬКИЙ ОДИНАК» НА ШЛЯХУ ДО ВИЗНАННЯ: ПОЛЬСЬКІ ІСТОРИКИ ПРО ТВОРЧІСТЬ ОСКАРА ГАЛЕЦЬКОГО*

У статті аналізується сприйняття і оцінки творчості відомого польського історика Оскара Галецького на різних етапах розвитку польської історіографії в ХХ ст.: міжвоєнного періоду, еміграційної та сучасної доби. Окремо представлено сюжет про ставлення до його ідей і концепцій в офіційній історіографії комуністичної Польщі.

Ключові слова: історик, національний наратив, Європа, Польща, офіційна історіографія.

Gennadii Korolov

Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History),
Senior Research Fellow, Department of History
of Ukrainian Revolution (1917–1921),
Institute of history of Ukraine NAS of Ukraine
(Kyiv, Ukraine), hennadiikorolev@gmail.com

«FORDHAM'S LONER» TOWARDS A RECOGNITION: POLISH HISTORIANS ABOUT WORKS OSCAR HALECKI'S

The article analyzes the perception and assessments of the outstanding Polish historian Oskar Halecki on different stages of development of Polish historiography in the twentieth century: the interwar, immigration and contemporary dimensions. Besides, presented views regarding of his ideas and concepts in the official historiography of Communist Poland.

* Цю статтю підготовлено завдяки стипендії Фондації імені Кшиштофа Скубішевського та науковому стажуванню в Інститут історії імені Тадеуша Мантеуффа Польської академії наук у 2015/2016 н. р.

Keywords: historian, national narrative, Europe, Poland, the official historiography.

Вивчення біографії історика і сприйняття його ідей іншими колегами по цеху завжди вважалося вищим щаблем історіографічного дослідження. Тут мова скоріше про вивчення появи і розвитку історичного знання, точніше фактів і процесів, такими як їх бачив історик, його колеги та інтелектуальні опоненти. Розпочнімо з твердження, що історія є такою, якою її пишуть історики. Тому будь-яке резюмування являється вислідом не «об'єктивного» знання, а вміння дотримуватися світоглядної нейтральності, коли «історик не повинен мати батьківщини». Протилежних засад тримався у науковій діяльності відомий польський історик Оскар Галецький (1891–1973), автор концепції ягеллонської унії та широковживаного поняття «Центрально-Східна Європа» – герой цієї статті.

За свою наукову кар'єру Галецький читав лекції, викладав і стажувався у 24 університетах західного світу. Його альма-матер був давній Ягеллонський університет, де він здобув докторські ступені та працював приват-доцентом (1913–1918). Після відновлення польської незалежності він стає професором нового Варшавського університету (1918–1939). Під час Другої світової війни Галецький емігрував до США, де займав посаду директора Польського наукового інституту в Америці та професора історії Східної Європи Фордгемського університету в Нью-Йорку (1944–1961). Ці факти дозволяють уявити контекст тієї епохи та зрозуміти його ідеї та історичні концепції.

Досі узагальнюючої монографії про Оскара Галецького не існує ані в польській історіографії, ані в будь-якій іншій. Утім, його по праву можна вважати одним із найбільш авторитетних істориків – вихідців Центральної та Східної Європи. Він був одним із небагатьох центральноєвропейських інтелектуалів і польських істориків ХХ ст., праці якого впливали і впливають на зміну підходів і концепцій в американській історичній і політичній науці. Осмислення «теми Галецького» може стати засадничою для розуміння особливостей розвитку польської історичної науки в ХХ ст., а також розгляду широкого пласту

різних інтелектуальних та академічних дискусій на дражливі історичні теми в країнах Центральної та Східної Європи.

Більшість дослідників вважають Галецького автором декількох важливих переорієнтацій у вивченні російських, східноєвропейських та євразійських досліджень у США (англ. Russian, East European and Eurasian Studies). У польській історіографії його спадщина залишається найбільш дискусійною і затребуваною темою, особливо після падіння комуністичного режиму в кінці 1980-х рр. До того ж Галецький постійно перебуває в дослідницькому фокусі істориків із описаного ним європейського регіону. Постать вченого була цікава дослідникам як із історіографічних позицій та нових теоретичних трендів, так і під кутом аналізу його політичної публіцистики, дипломатичної та громадянської діяльності.

Увага до праць і постаті Галецького виникла ще за його життя. На це впливав інтерес до історичних концепцій та запропонованих ним інтерпретацій різних проблем медієвістики, історії Русі і польсько-литовської унії. Хоча тоді будь-яких спеціальних робіт про його творчість не було, проте існують присвячені йому ювілейні збірники¹.

Науковий інтерес до праць Галецького ґрунтується на його своєрідній інтерпретації історичних подій і явищ. Саме в цьому полягає секрет його професійного успіху: він писав і обґрунтовував ті ідеї, що впливали на розвиток польської модерної самосвідомості, а в США відповідали поточному політичному моменту та запитові щодо нового бачення історії Східної Європи і Росії. Запропонована Галецьким мова опису історії Центральної та Східної Європи вважається однією з найбільш обґрунтованих і оригінальних. Поряд із цим, його праці з медієвістики, історії Візантії та Русі залишаються прикладом ретельного використання джерел та глибокої аналітики. Ці фактори і оцінки визначили подальше сприйняття його наукової спадщини в теперішній європейській історіографії.

¹ Див.: Księga ku czci Oskara Haleckiego: wydana w 25-lecie jego pracy naukowej. – Warszawa: nakł. uczniów, 1935. – 319 s.

Початковий етап дослідження творчої спадщини Галецького почався відразу після його смерті в США в 1973 р. Сучасники, колеги та учні аналізували його внесок у вивчення минулого країн Центральної та Східної Європи. Адже «тема Галецький» придатна для розгляду процесу формування історичних уявлень про цей європейський регіон, що впливали і впливають на розвиток історичних стереотипів і кліше. Життя Галецького припало на п'ять різних епох: час європейських імперій, доба Першої світової війни і революцій в Австро-Угорщині, Росії, Німеччині, міжвоєнна Європа, Друга світова війна і після-ялтинський світ «холодної війни». Власне, на цій підставі спробуємо описати інтерес до його ідей та концепцій в середовищі польських істориків. Крім того, розуміння цієї сутності «короткого ХХ ст.» дозволяє проілюструвати трансформації історичної науки у рамках відповідних політичних інтересів.

Потрібно відзначити, що література історіографічного комплексу ділиться на дві групи. До першої належать есе, статті та некрологи, які мали на меті дати загальну оцінку його особистості і життєвому шляху. Для них властива виражена ідеалізація постаті Галецького. Друга група – це історіографічні джерела (праці Галецького, документальні публікації, спогади і щоденники).

Перша група складається з детальних і цінних свідчень, представлених сучасниками і колегами Галецького. Слід підкреслити, що в цій групі домінують публікації польського еміграційного середовища і американських колег. На перше місце у ній варто поставити статтю американського історика польського походження Пьотра Вандича, тоді асоціативного професора Єльського університету, під назвою «O dwóch historykach». Вона була опублікована на сторінках впливового польськомовного журналу «Zeszyty Historyczne» в рамках однієї з серій паризької «Kultury». Вандич порівняв внесок двох учених для розвитку тодішньої польської історіографії (на противагу офіційній історичній науці Польської Народної Республіки (далі – ПНР): власне, Галецького і військового історика Маріана Кукеля (1885–1973). Першого він характеризував як «сеньйора польської історичної науки в Америці», при цьому оцінюючи його як

досить контroversійного історика². Вандич відмічав, що ідейна принципівість і ортодоксальний католицизм Галецького вплинули на його прижиттєву непопулярність в американському середовищі істориків³. При цьому відзначав впливовість його концепції історії Центрально-Східної Європи і аналогічного поняття про цей регіон, що стало популярним після публікації книги «Borderlands of Western Civilization. A History of East Central Europe».

Слід визнати, що після статті Вандича інтерес до особистості та біографії Галецького не зріс серед польських еміграційних кіл. Здебільшого про нього писали учні або колишні колеги (більше некрологи) з Фордгемського університету і Польського наукового інституту в Америці⁴. Їх оцінки творчості Галецького мали скоріше ідеалістичний характер, коли він характеризувався як «один з найвідоміших польських істориків ХХ ст.» Звичайно, у цьому вони мали рацію, якщо враховувати фактор найбільшого цитування його робіт в дослідженнях з історії Польщі та Центрально-Східної Європи в англomовній історіографії⁵.

Принциповість та творча плідність Галецького в США, його викладання в університетах Європи, участь в міжнародних конгресах істориків привертала увагу представників офіційної історіографії ПНР. Розвиток історичної науки в сталінський період характеризувалася крайнім догматизмом і широким застосування ідеологічних кліше щодо опонентів. Об'єктом нападів були в основному еміграційні істoрики, що за висловом тодіш-

² *Piotr Wandycz*. O dwóch historykach // *Zeszyty Historyczne* (Paris). – Т. 32. – 1975. – S. 63.

³ *Ibidem*.

⁴ *Thaddeus V. Gromada*. Oscar Halecki, 1891–1973 // *Slavic Review*. – Vol. 33. – No. 1 (1974). – P. 203–204; *Thaddeus V. Gromada*. The contributions of Oscar Halecki to American historical scholarship // *Nationalities Papers*. – Vol. 4. – Issue 2. – 1976. – P. 89–97; *Theodore F. Domaradzki*. Oskar Halecki // *Études Slaves et Est-Européennes/Slavic and East-European Studies*. – Vol. 18 (1973). – P. 136–137.

⁵ *Piotr J. Wróbel*. Badania nad historią Polski w kontekście studiów nad Europą Środkową i Wschodnią w Ameryce Północnej // *Sensus Historiae*. – Vol. XII (2013/4). – S. 176.

нього керівника ПНР Болеслава Берута «стали на службу Заходові». Якраз в цьому ключі були написані «історіографічні» статті, присвячені Галецькому. Відправним пунктом було звинувачення в обґрунтуванні ним концепції «польської експансії на Схід» і, відповідно, «сліпа» апологетика Польщі часів Юзефа Пілсудського.

В умовах «сталінської» ПНР молодий, в подальшому авторитетний історик Януш Тазбір прямо звинувачував Галецького в «зраді» і «фальсифікації історії», а висновки його робіт оцінював як спробу обґрунтування нового польського експансіонізму⁶. Чи були це щирі заяви і оцінки – сказати складно. У 1960-х рр. ставлення до Галецького не змінилося, він навіть став об'єктом уваги з боку вищого керівництва країни. Відомо, що лідер ПНР Владислав Гомулка особисто виступив проти Галецького і його історичної концепції⁷. Тому усі оцінки його творчості в офіційній історіографії ПНР зводилися до кліше «реакційний історик», який в своїх дослідженнях виправдовував польський експансіонізм на сході Європи. Історик ідей, професор Ягеллонського університету Константи Гжибовський закидав Галецькому клерикалізм історичних побудов⁸. Такі оцінки були представлені навіть в найбільш незаангажованих дослідженнях.

Все ж у 1970-х рр. з'являлися спроби оцінити творчість історика в контексті боротьби за незалежність, апогей якої настав у період Першої світової війни. Доцент Варшавського університету, а згодом визнаний польський історіограф Єжи Матерніцький відзначав значну роль Галецького в сфері конст-

⁶ *Janusz Tazbir*. Fałsz historyczny i zdrada narodu w pracach O. Haleckiego // *Kwartalnik Historyczny*. – R. 60. – Nr. 3. – 1953. – S. 177–178.

⁷ *Piotr Wandycz*. Oskar Halecki i jego koncepcja Europy Środkowo-Wschodniej // *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*. – Rok (5). – 2007. – S. 46.

⁸ *Konstanty Grzybowski*. Anachroniczna historiozofia profesora Oskara Haleckiego // *Tegoż, Refleksje sceptyczne* / wyd. II. – Kraków, 1972. – S. 65–76.

руювання національного наративу в той період, назвавши його найбільш плідним серед істориків⁹. Однак, знову ж таки, це не позбавило Матерніцького від рефренів основних кліше офіційної історіографії щодо загального ставлення до концепцій Галецького.

Кардинально інші акценти були сформульовані в середовищі польських еміграційних кіл, де праці Галецького сприймалася як ефективний інструмент проти «фальсифікацій» і політизованого слов'янофільства офіційної історіографії ПНР. Крім цього, висновки його робіт відповідали тогочасній антирадянській і антиросійській риториці еміграційного середовища.

Роль досліджень Галецького мала колосальний вплив на формування нової концепції польської історії, практично всі польські еміграційні історики посилалися на висновки його праць. Згодом це вплинуло на сприйняття його творчості в демократичній Польщі, коли життя і наукова діяльність Галецького були піддані певній ідеалізації, а критичні оцінки його ідей та інтерпретацій були практично відсутні. Ця ситуація була реакцією на падіння комуністичного режиму і різку зміну дослідницьких пріоритетів у академічному середовищі істориків.

Після 1989 р. в Польщі почався активний пошук нових інтелектуальних авторитетів, де Галецький зайняв одне з важливих місць: відмова від марксистської методології змінилася захопленням зверненням до праць польських істориків-емігрантів і представників європейської історіографії (особливо, німецької і французької). У польських еміграційних колах ідеї Галецького завжди були в центрі уваги дослідників, а його наукова і релігійна діяльність оцінювалися дуже прихильно¹⁰. Відомо, що він не створив історичної школи, проте його праці досі впливають на методологію досліджень історії Центральної та Східної

⁹ *Jerzy Maternicki. Idee i postawy: historia i historycy polscy 1914–1918: studium historiograficzne.* – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1975. – S. 463.

¹⁰ *Piotr Wandycz. O dwóch historykach // Zeszyty Historyczne (Paris).* – 32 (1975). – S. 61–65.

Європи¹¹. Варто зазначити, що спадщина Галецького отримала слабе визнання в американських наукових колах¹². Запропоноване ним альтернативне бачення східноєвропейської історії було спробою ревізії російсько-центричного погляду в американській та європейській історіографії.

Отже, в 1990-х рр. у польській історіографії відродився інтерес до праць Галецького і його концепції історії Центральної та Східної Європи. Особливу роль в цьому відіграв видатний польський історик, професор Єжи Клочовський, який в 1991 р. заснував Інститут Центрально-Східної Європи в Любліні. В рамках реалізації дослідницьких проектів у інституті було підготовлено і опубліковано декілька ґрунтовних праць про історію Центрально-Східної Європи¹³, а також переклади знакових праць про Європу в географічному, ментальному і регіональному вимірах¹⁴. Зі зрозумілих причин саме Оскар Галецький поряд із редактором паризького часопису «Kultura» Єжи Гедройцем став одним із патронів інституту. Зростання інтересу до його постаті та ідей очевидне.

На початку 1990-х рр. Клочовський став найбільшим популяризатором творчості Галецького. Для нього це був не просто науковий інтерес, а системна робота по деконструкції парадигм

¹¹ *Andrzej Nowak*. A „Polish Connection” in American Sovietology, Or the Old Homeland Enmities in the New Host Country Humanities // *Ab Imperio*. – 4/2007. – P. 237–259.

¹² *Justine Wincek*. Oskar Halecki // *Polish American Studies*. – Vol. 24. – No. 2 (Jul.–Dec., 1967). – P. 106–108; *Thaddeus V. Gromada*. Oscar Halecki, 1891–1973 // *Slavic Review*. – Vol. 33. – № 1 (1974). – P. 203–204; *Thaddeus V. Gromada*. The contributions of Oscar Halecki to American historical scholarship // *Nationalities Papers*. – Vol. 4. – Issue 2. – 1976. – P. 89–97.

¹³ *Historia Europy Środkowo-Wschodniej*. T. 1–2 / Red. Jerzy Kłoczowski. – Lublin, 2000; *Central Europe between East and West / Europe Central entre l'Est et l'Ouest* / Red. Jerzy Kłoczowski. – Lublin, 2005. – 130 s.; *East-Central Europe in European history: themes & debates* by Jerzy Kłoczowski. – Lublin, 2012. – 502 s.

¹⁴ *Oskar Halecki*. *Historia Europy – jej granice i podziały*. – Lublin, 1994. – 229 s.; *Szűcs J.* *Trzy Europy*. – Lublin, 1995. – 135 s.

офіційної історіографії ПНР і спроба повернути історичній науці національне обличчя вченого. Власне, Ключовський сформулював історіографічний стереотип про Галецького як творця поняття «Центрально-Східна Європа», дійшовши до такого висновку на підставі його участі в міжнародних конгресах істориків¹⁵. Згодом його увага до робіт Галецького вийшла за рамки тільки запропонованої ним концепції Центрально-Східної Європи. Почався етап осмислення його особистості як громадського діяча та інтелектуала.

У 2000-х рр. Галецький впевнено повертається до національного пантеону не лише як видатний історик, а й інтелектуал і католицький активіст. Перші роботи про творчість вченого стосувалися окремих аспектів його наукової концепції і діяльності в США. Закономірно, що центром дослідження інтелектуальної біографії Галецького став Люблін, де фактично повстала академічна школа «послідовників ідей та концепції Галецького». Ряд істориків із цього наукового осередку предстала праці з історії описаного Галецьким історичного регіону Європи. Люблінський дослідник Славомір Лукасевич студіював федеративні аспекти у наукових студіях Галецького, довівши, що ідея федералізму була одним із інструментів конструювання концепції польської історії, особливо в добу Середньовіччя¹⁶.

Інший учений з Любліна, а від 2005 р. директор Інституту Центрально-Східної Європи Мирослав Філіпович у своїй фундаментальній книзі про американських істориків Росії аргументовано обґрунтував тезу про значний вплив Галецького на переорієнтацію східноєвропейських, російських і євразійських досліджень¹⁷. Кількома роками раніше Філіпович уперше описав

¹⁵ *Jerzy Kłoczowski*. Europa Środkowowschodnia w historiografii krajów regionu. Materiały Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej. – Tom. V. – Lublin, 1993. – S. 2–3.

¹⁶ *Sławomir Łukasiewicz*. Federalistyczne atrybuty historiografii Oskara Haleckiego // Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej. – Tom. 1 (2003). – S. 12–29.

¹⁷ *Mirosław Filipowicz*. Emigranci i jankesi. O amerykańskich historykach Rosji. – Lublin, 2007. – S. 176–184.

процес формування цілого покоління американських істориків польського походження¹⁸. Він справедливо відзначив вагомий внесок Галецького в значну тематичну переорієнтацію російських студій (англ. Russian Studies) в США¹⁹. Втім, Філіпович дійшов висновку про те, що Галецького складно вважати дослідником Росії, хоча, тим не менш, він був фахівцем з історії Стародавньої Русі та Візантії. На його переконання, Галецький потрактував Росію як «специфічний континент Євразія», що в певні історичні періоди мав вирішальний вплив на Європу і Польщу²⁰. Така інтерпретація чи не найбільше обґрунтовувала національну концепцію минулого задля обстоювання «історичних прав» на сході. Досліджуючи ставлення двох історичних шкіл в Кракові та Варшаві до «теми Росія», інший польський історик Анджей Вержбицький переконує, що Галецький, який працював у Ягеллонському університеті, був скоріше послідовником варшавської історичної школи²¹. Також постать історика, його вплив на розвиток польської історіографії коротко висвітлена в англomовному колективному дослідженні, опублікованому в Торонтському університеті²².

Осібне місце займають чисельні спроби коротких біографічних нарисів про Галецького²³. Лодзинський історик Рафал Сто-

¹⁸ *Mirosław Filipowicz. Wobec Rosji. Studia z dziejów historiografii polskiej od końca XIX wieku po II wojnę światową.* – Lublin, 2000. – S. 89–91.

¹⁹ *Mirosław Filipowicz. Emigranci i jankesi.* – S. 174–184.

²⁰ *Mirosław Filipowicz. Oskar Halecki a Rosja // Oskar Halecki i jego wizja Europy.* – T. 1. – Warszawa–Łódź, 2012. – S. 151.

²¹ *Andrzej Wierzbicki. Groźni i wielcy. Polska myśl historyczna wobec rosyjskiej despotii.* – Warszawa, 2001. – 250 s.

²² *Peter Brock, John D. Stanley, Piotr J. Wróbel. Nation and History: Polish Historians from the Enlightenment to the Second World War.* – Toronto, 2006. – P. 429–442.

²³ *Marek Kornat. Historyk Europy Środkowo-Wschodniej. Oskar Halecki (1891–1973) w nauce i życiu Polski // Historik v proměňách doby aprostředí – 20. století. K vydání připravili Jiří Hanuš a Radomír Vlček.* – Brno, 2009. – S. 305–338; *Małgorzata Morawiec. Oskar Halecki // Europa-*

бецький переконаний, що його концепціям та ідеям притаманний пошук «духу польської історії», хоча поряд із цим ученого складно зараховувати до творців національного нарративу²⁴. На його думку, Галецький радше був послідовним істориком Європи, який широко використовував цивілізаційний підхід. Стобецький резюмував, що донині бракує синтетичного погляду на інтелектуальну біографію Галецького з робочим підсумуванням творчості і увагами на тему його місця в польській історіографії²⁵.

Інше потрактування біографії Галецького представлено в дослідженні варшавського історика Катажини Блаховської²⁶. Вивчаючи історію Візантії, Русі та Речі Посполитої, Галецький використовував етнічний та релігійний дискурс для аргументації концепції національної історії. Доктрина католицизму детермінувала наукові зацікавлення та мала значний вплив на вивчення Галецьким історії Польщі, Центрально-Східної Європи і Європи²⁷.

Досить інформативний біографічний нарис про Галецького представлений у книзі «Історик-солдат свободи», де у назві використано вираз самого ученого, озвучений ним під час публічної лекції в Колумбійському університеті в 1954 році²⁸. Її укладач Януш Цісек зібрав основні тексти Галецького, що

Historiker. Ein biographisches Handbuch / Red. H. Duchhardt. – Göttingen 2006. – S. 215–239.

²⁴ *Rafał Stobiecki*. Twórczość emigracyjna Oskara Haleckiego (1891–1973). Próba charakterystyki // *Studia z dziejów Polski i Europy w XIX i XX wieku*, Księga dedykowana Profesorowi Piotrowi Stefanowi Wandyczowi. – Gorzów Wlkp., 2004. – S. 581–592.

²⁵ *Rafał Stobiecki*. Oskar Halecki. Jeden z ostatnich polskich profesorów // *Tegoż, Historycy polscy wobec wyzwań XX wieku*. – Poznań, 2014. – S. 163.

²⁶ *Katarzyna Blachowska*. Oskar Halecki (1891–1973) // *Oskar Halecki. Dzieje Unii Jagiellońskiej*. – T. 2: W XVI wieku. – Warszawa, 2013. – S. 387–406.

²⁷ *Ibidem*. – S. 406.

²⁸ *Janusz Cisek*. Oskar Halecki. Historyk. Szermierz Wolności. – Warszawa, 2009. – S. 7–45.

присвячені польській історії, європейському Сходу, Росії та католицизмові. Вони класифіковані на основі його дослідницької парадигми: історик католицької церкви; дослідник Середньовіччя; унія, федерація і Росія; розділена Європа; місце Польщі в Європі²⁹.

Новий виток досліджень «теми Галецького» безпосередньо пов'язаний з активністю Польського інституту національної пам'яті, який став основним організатором наукових і публічних акцій щодо повернення імені Оскара Галецького в широкий інтелектуальний і суспільний дискурс. Саме тому історик, який запропонував концепцію Східно-Центральної Європи і прикордоння Заходу, став особливо затребуваний після старту програми Східного Партнерства 7 травня 2009 р., реалізованої Європейським Союзом щодо своїх східних сусідів.

Починаючи з 2010 р., Польський інститут національної пам'яті провів у Лодзинському університеті дві міжнародні конференції «Oskar Halecki i jego wizja Europy»³⁰. На цих форумах обговорювалися різноманітні аспекти життя і творчості Галецького. Особливу увагу приділено питанню його вкладу в розвиток польської історіографії.

Ставлення до сформульованої Галецьким концепції історії Європи, «двох Центральних Європ» і Східно-Центральної Європи стало центральною темою обговорення істориків із різних країн на сторінках спеціального 4-го випуску «Kwartalnik Historyczny» за 2013 р.³¹ Для польських істориків питання релевантності використання понять «Центральна Європа» і «Центрально-Східна Європа» в наукових текстах свого роду індикатор «об'єктивності», а, по суті, інструмент опису історії, що став знаряддям доведення інакшості і близькості із Заходом одночасно. У цьому ключі написана одна з основних статей номера.

²⁹ Ibidem. – S. 8.

³⁰ Oskar Halecki i jego wizja Europy. – Т. 1. – Warszawa–Łódź, 2012. – 285 s.; Oskar Halecki i jego wizja Europy. – Т. 2. – Warszawa–Łódź, 2014. – 318 s.; Oskar Halecki i jego wizja Europy. – Т. 3. – Warszawa–Łódź, 2014. – 423 s.

³¹ Kwartalnik Historyczny. – Rocznik CXX. – Nr 4. – 2013. – 1003 s.

Її автор – Томаш Стрик представив сприйняття цих понять в інтелектуальному, академічному і суспільному контексті.

Цей тематичний номер був сформований на основі анкетування відомих польських і зарубіжних істориків. Практично всі польські автори (Мацей Гурний, Даріуш Колодзейчик, Єжи Ключовський, Томаш Кізвалтер, Марек Корнат)³², як і російський історик Алексей Міллер³³, вказували на Галецького при визначенні генеалогії поняття «Центрально-Східна Європа». Таке визнання, як своєрідний трафарет, до певної міри залишається статичним, автоматично примушуючи дослідника вміщати історичну концепцію Галецького в задані теоретичні рамки. Однак чи варто відмовлятися від регіональних поділів Європи? Хто повинен приймати рішення про центри і периферії? Добру відповідь сформулював М. Гурний: «Центрально-Східна Європа має великий потенціал, завдяки якому не програє глобальній історії, історії Європи або також периферії Заходу»³⁴.

Особливий інтерес у дослідників викликає еміграційний етап життя і діяльності Галецького в США. Згаданий вище Славомір Лукасевич детально проаналізував наукові пріоритети історика, де особливе місце приділив генеалогії ягеллонської ідеї, федералізму та історії Центральної та Східної Європи³⁵. Лукасевич розглянув праці Галецького в контексті становлення федеративного руху в США, що пропагував ідею створення конфедеративного союзу Польщі і Чехословаччини. Крім того, люблінський історик переконував, що усі подальші студії Галецького про Центрально-Східну Європу були написані в контексті цивілізаційної історії Заходу. Тому й зрозумілий контекст появи

³² Ibidem. – S. 802, 827, 833, 853 etc.

³³ *Aleksiej Miller*. Koncepcje regionalnego podziału Europy to przedmiot badań geografii mentalnej // *Kwartalnik Historyczny*. – Rocznik CXX. – Nr 4. – 2013. – S. 863.

³⁴ *Maciej Górny*. Użyteczność i granice. Europa Środkowo-Wschodnia jako narzędzie badawcze // *Kwartalnik Historyczny*. – Rocznik CXX. – Nr 4. – 2013. – S. 808.

³⁵ *Sławomir Łukasiewicz*. Trzecia Europa. Polska myśl federalistyczna w Stanach Zjednoczonych 1940–1971. – Warszawa–Lublin, 2010. – 440 s.

більшості тодішніх наукових і публіцистичних статей Галецького, який шукав адекватні ідеологічні інструменти проти розповсюдження марксистської методології не тільки в країнах-сателітах СРСР, а також і у США. На початку 1950-х рр. Галецький доводив, що імперіалізм витворив феномен європейського тоталітаризму, що є ідеологією боротьби за розширення життєвого простору³⁶. Як відомо, ідентичне потрактування коріння тоталітаризму в той же час представила німецький філософ Ханна Арендт.

Ці ж аспекти з окремим акцентом на зростаючий інтерес до польської історії після Другої світової війни досліджував вчений з Торонтського університету Пьотр Врубель³⁷. Також потрібно відмітити відновлення інтересу польських дослідників до проблеми *Antemurale*, де місце Галецького було багато в чому визначальним. Міф про «останній бастион християнства» продовжував впливати на формування відповідних історичних оцінок серед польських істориків³⁸.

Аналіз оцінок творчості Галецького в польській історіографії ставить перед дослідниками кілька важливих завдань. По-перше, це проблема відсутності узагальнюючої монографії про його життя і творчість. По-друге, визначення його внеску у створення польського національного наративу та історії Європи. По-третє, описання історіографічної сутності поняття «Центрально-Східна Європа» як найбільш вдалого інструменту опису минулого цього історичного регіону. По-четверте, наскільки його тексти являють собою *antemurale* польської історичної думки в ХХ ст. Ці тематичні блоки можуть розкрити існуюче

³⁶ *Halecki O.* Imperialism in Slavic and East European History // *American Slavic and East European Review.* – 1952. – No 1. – P. 25–26.

³⁷ *Piotr J. Wróbel.* Badania nad historią Polski w kontekście studiów nad Europą Środkową i Wschodnią w Ameryce Północnej // *Sensus Historiae.* – Vol. XII. – 2013/4. – S. 176–178.

³⁸ *Adam Rajewski.* Stefan Wyszyński wobec idei Przedmurza w myśli historycznej Oskara Haleckiego // *Klio Polska. Studia i Materiały z Dziejów Historiografii Polskiej.* – T. 7. – 2015. – S. 169–193.

нерозуміння і апологетику текстів Галецького, що призвели до значної інструменталізації його основних ідей і понять.

Складно аналізувати «тему Галецького» без реконструкції історіографічного контексту. Адже інтерес до його постаті і праць багато в чому залежав від зміни політичної ситуації та ідеологічної кон'юнктури. У міжвоєнній Польщі він був визнаним дослідником з пристойною академічною репутацією, на його честь публікували ювілейні збірники. У ПНР Галецький був підданий забуттю, його ім'я згадували тільки в контексті боротьби на «ідеологічному фронті». Навіть у США, зумівши написати значну кількість книг і статей, організувати і очолити Польський науковий інститут в Америці, виступати з публічними лекціями та на різноманітних конференціях, він залишався поза увагою і належної оцінки його праць. За прикладом відомого російського історика-емігранта Георгія Вернадського, якого називали «ельським одинаком», Галецького можна назвати «фордгемським».

Визнання імені Галецького в історіографії, його символічне повернення на батьківщину пов'язано з розпадом соціалістичного блоку, коли запропонована ним концепція Центрально-Східної Європи багато в чому виявилася переконливою. Адекватність і обґрунтованість його історичних інтерпретацій лягли в основу відродження національних наративів у деяких країнах цього регіону. Тоді ж ім'я Галецького стало символом польської національної історіографії в ХХ ст., а його праці досі залишаються об'єктом уважного прочитання і аналізу.

REFERENCES

1. Blachowska, K. (2013). *Oskar Halecki (1891–1973). Dzieje Unii Jagiellońskiej* (Vol. 2). Warszawa. [in Polish]
2. Brock, P., Stanley, J. & Wróbel, P. (2006). *Nation and History: Polish Historians from the Enlightenment to the Second World War*. University of Toronto. [in English]
3. *Central Europe between East and West / Europe Central entre l'Est et l'Ouest*. (2005). Lublin. [in English]
4. Cisek, J. (2009). *Oskar Halecki. Historyk. Szermierz Wolności*. Warszawa. [in Polish].

5. Domaradzki, T. F. (1973). Oskar Halecki. *Études Slaves et Est-Européennes – Slavic and East-European Studies*, (18), 136–137. [in English]
6. *East-Central Europe in European history: themes & debates* by Jerzy Kłoczowski. (2012). Lublin [in English].
7. Filipowicz, M. (2000). *Wobec Rosji. Studia z dziejów historiografii polskiej od końca XIX wieku po II wojnę światową*. Lublin. [in Polish].
8. Filipowicz, M. (2007). *Emigranci i jankesi. O amerykańskich historykach Rosji*. Lublin. [in Polish].
9. Filipowicz, M. (2012). Oskar Halecki a Rosja. *Oskar Halecki i jego wizja Europy* (Vol. 1). Warszawa-Łódź [in Polish].
10. Górny, M. (2013). Użyteczność i granice. Europa Środkowo-Wschodnia jako narzędzie badawcze. *Kwartalnik Historyczny*, (Rocznik CXX, Nr. 4). [in Polish].
11. Gromada, T. V. (1974). Oscar Halecki, 1891–1973. *Slavic Review*, (Vol. 33, No. 1), 203–204. [in English]
12. Gromada, T. V. (1976.) The contributions of Oscar Halecki to American historical scholarship. *Nationalities Papers*, (Vol. 4, Issue 2), 89–97. [in English].
13. Grzybowski, K. (1972). Anachroniczna historiozofia profesora Oskara Haleckiego. *Refleksje sceptyczne*, 65–76. Kraków. [in Polish].
14. Halecki, O. (1952). Imperialism in Slavic and East European History. *American Slavic and East European Review*, (1), 25–26. [in English].
15. Halecki, O. (1994). *Historia Europy – jej granice i podziały*. Lublin. [in Polish].
16. Kłoczowski, J. (Ed.). (2000). *Historia Europy Środkowo-Wschodniej* (2 vols.). Lublin. [in Polish].
17. Kłoczowski, J. (1993). *Europa Środkowowschodnia w historiografii krajów regionu. Materiały Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej* (Vol. V). Lublin. [in Polish].
18. Kornat, M. (2009). Historyk Europy Środkowo-Wschodniej. Oskar Halecki (1891–1973) w nauce i życiu Polski. *Historik v proměňách doby aprostředí – 20 století*, 305–338. Brno. [in Polish].
19. *Księga ku czci Oskara Haleckiego: wydana w 25-lecie jego pracy naukowej*. (1935). Warszawa. [in Polish].
20. *Kwartalnik Historyczny*. (2013). (Rocznik CXX, Nr 4). [in Polish].
21. Łukasiewicz, S. (2003). Federalistyczne atrybuty historiografii Oskara Haleckiego. *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*, (1), 12–29. [in Polish].

22. Łukasiewicz, S. (2010). *Trzecia Europa. Polska myśl federalistyczna w Stanach Zjednoczonych 1940–1971*. Warszawa-Lublin. [in Polish].
23. Maternicki, J. (1975). *Idee i postawy: historia i historycy polscy 1914–1918: studium historiograficzne*. Warszawa. [in Polish]
24. Miller, A. (2013). Koncepcje regionalnego podziału Europy to przedmiot badań geografii mentalnej. *Kwartalnik Historyczny*, (Rocznik CXX, Nr 4). [in Polish].
25. Morawiec, M. (2006) Oskar Halecki. *Europa-Historiker. Ein biographisches Handbuch*, 215–239. Göttingen. [in German].
26. Nowak, A. (2007). A “Polish Connection” in American Sovietology, Or the Old Homeland Enmities in the New Host Country Humanities. *Ab Imperio*, (4), 237–259. [in English].
27. *Oskar Halecki i jego wizja Europy*. (2012). (Vol. 1). Warszawa–Łódź. [in Polish].
28. *Oskar Halecki i jego wizja Europy*. (2014). (Vol. 2). Warszawa–Łódź. [in Polish].
29. Rajewski, A. (2015). Stefan Wyszyński wobec idei Przedmurza w myśli historycznej Oskara Haleckiego. *Klio Polska. Studia i Materiały z Dziejów Historiografii Polskiej*, (7), 169–193. [in Polish].
30. Stobiecki, R. (2004). Twórczość emigracyjna Oskara Haleckiego (1891–1973). Próba charakterystyki. *Studia z dziejów Polski i Europy w XIX i XX wieku, Księga dedykowana Profesorowi Piotrowi Stefanowi Wandyczowi*, 581–592. Gorzów Wlkp. [in Polish].
31. Stobiecki, R. (2014). Oskar Halecki. Jeden z ostatnich polskich profesorów. *Tegoż, Historycy polscy wobec wyzwań XX wieku*. Poznań. [in Polish].
32. Szűcs, J. (1995). *Trzy Europy*. Lublin. [in Polish].
33. Tazbir, J. (1953). Fałsz historyczny i zdrada narodu w pracach O. Haleckiego. *Kwartalnik Historyczny*, (R. 60, Nr 3), 177–178. Warszawa. [in Polish].
34. Wandycz, P. (1975). O dwóch historykach. *Zeszyty Historyczne*, (32), 61–65. Paris. [in Polish].
35. Wandycz, P. (2007). Oskar Halecki i jego koncepcja Europy Środkowo-Wschodniej. *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*, (5). [in Polish].
36. Wierzbicki, A. (2001). *Groźni i wielcy. Polska myśl historyczna wobec rosyjskiej despotii*. Warszawa. [in Polish].
37. Wincek, J. (1964). Oskar Halecki. *Polish American Studies*, (Vol. 24, No. 2), 106–108. [in English].
38. Wróbel, P. J. (2013/2014). Badania nad historią Polski w kontekście studiów nad Europą Środkową i Wschodnią w Ameryce Północnej. *Sensus Historiae*, (XII), 176–178. [in Polish].